

УДК 37.015.31 (477.53) «18/19»

СВІТЛАНА КІКТО

(Київ)

НАПРЯМИ ПРОСВІТНИЦЬКО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕМСТВ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Виявлено й проаналізовано основні напрями просвітницько-виховної діяльності земств Полтавської губернії, встановлено структуру системи освіти в другій половині XIX – на початку XX століття.

***Ключові слова:** структура освіти, шкільна, професійно-технічна й позашкільна освіта, освітня реформа, земство, Полтавська губернія.*

У сучасних умовах освіта набуває особливого значення для нагромадження людиною професійних знань, навичок, розвитку мотивації, для формування духовності, розуміння та пізнання людиною сенсу свого існування. Значно підвищується роль знань, їх накопичення для виходу на новий рівень інформаційних технологій, впливу на соціальну природу людини.

Міністерством освіти і науки України розроблено Концепцію розвитку освіти на період 2015-2025 років. У концепції наголошується, що впродовж усього періоду існування незалежної України в освітньому секторі країни накопичувалися численні проблеми системного характеру, основними з яких є занепад матеріально-технічної бази, старіння педагогічних кадрів, низька заробітна плата, зниження соціального статусу працівників освіти. Також проблемами освітньої системи є неефективна, надмірно централізована та застаріла модель управління і фінансування, зростаюча нерівність у доступі до якісної освіти, надмірна комерціалізація освітніх послуг, зниження якості освіти і падіння рівня знань і умінь учнів, моральне старіння методів і методик навчання тощо.

Автори Концепції наголошують, що Україні потрібна системна реформа освіти, яка має бути предметом суспільного консенсусу, розуміння того, що освіта – це один із основних важелів цивілізаційного поступу й економічного розвитку. А це актуалізує питання вивчення й аналізу попереднього досвіду проведення реформ в освітній галузі.

Дослідженню проблеми становлення та розвитку освіти присвятили свої роботи вітчизняні й зарубіжні вчені, зокрема В. Алексєєв, С. Балашов, В. Базилевич, Д. Богиня, О. Грیشнова, О. Глузман, М. Долішній, С. Дорогунцов, Й. Завадський, В. Куценко, С. Струмилін, К. Суботіна, Т. Шульц, Б. Шелегеда, В. Щетинін та інші.

Метою публікації є аналіз напрямів просвітницько-виховної діяльності земств Полтавської губернії під час освітніх реформ другої половини XIX – початку XX століття та встановлення структури освіти цього періоду.

Першим напрямом Концепції розвитку освіти на 2015-2025 роки є приведення структури освіти у відповідність до потреб сучасної економіки та інтеграції України до європейського економічного та культурного простору. Сучасна структура освіти містить: дошкільну освіту, загальну середню освіту,

позашкільну освіту, професійно-технічну освіту, вищу освіту, післядипломну освіту, аспірантуру, докторантуру, самоосвіту.

Звернемося до історичного досвіду структурування освіти в другій половині XIX – на початку XX століття. Російський царський уряд мало турбувався про поширення освіти серед населення. Тільки ліквідація кріпосного права, розвиток капіталістичних відносин змусили уряд розробити нові підходи і спонукали до переосмислення ролі та значення освіти в суспільстві. Земська реформа, введення «Статуту університетів» (1863), «Положення про школи» (1864), «Статуту гімназій і прогімназій» (1864), «Положення про початкові народні училища» (1874), «Положення та штати землеробного училища» (1878), «Нормальне положення про нижчі сільськогосподарські школи» (1883), «Основні положення про промислові училища» (1884), «Положення про нижчі ремісничі школи» (1895), «Положення про художньо-промислову освіту» (1902) дали поштовх новому етапу в розвиткові освіти. Отже, можна стверджувати, що саме в цей період була сформована структура освіти, яка складалася з таких компонентів: початкова освіта, середня освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта, позашкільна освіта.

Першу ланку системи освіти в Російській імперії кінця XIX – початку XX століття посідала початкова освіта. Згідно з «Положенням про школи», встановлювали два типи початкових училищ: однокласні з терміном навчання 3 роки та двокласні з навчанням упродовж 5 років. Полтавське губернське земство створило найбільшу мережу початкових народних училищ, надаючи значні асигнування на їх утримання. Безкоштовна освіта дала змогу залучити до навчального процесу велику кількість дітей селян. У земських закладах початкової освіти навчалось майже 60 % учнів губернії. Витрати на освіту народу зросли з 1871-го по 1908 рік на 96 %, кількість земських шкіл зросла за цей період на 17, чисельність учнів у земських школах – на 85 % [2, с. 8]. Більшість шкіл були з трирічним строком навчання та мали власні приміщення.

Середня освіта була представлена гімназіями, Полтавським інститутом шляхетних дівчат, Полтавським учительським інститутом [2, с. 11]. Усі ці заклади були розраховані переважно на дітей дворян. Середні школи і після реформ 1860-х років зберегли свій становий характер, що почав розхитуватися тільки з кінцем XIX ст., що дало можливість навчатися дітям міщан і багатших селян.

Велику роль земства приділяли розвитку професійно-технічної освіти. У Полтавській губернії, згідно програми розвитку професійної освіти, були відкриті такі заклади: професійні школи, технічні училища, зразкові майстерні.

З 1882 року в Полтавській губернії з'являються фахові школи: сільськогосподарські, ремісничі, залізничні, промислово-художні.

Земства відкривали ремісничі відділення та класи. У Полтавській губернії до 1911 року земство організувало викладання ремесла в 6 початкових школах, уроки рукоділля – в 246 закладах. Якщо в 1897 році земства утримували 11 шкіл і майстерень, то напередодні Першої світової війни діяли 6 закладів, підпорядкованих губернському земству, та 98 закладів повітового утримання [4, с. 105].

Вищих навчальних закладів на території Полтавської губернії так і не було відкрито до 1917 року.

Полтавське земство велику увагу приділяло розвитку позашкільної освіти, яка визнавалася однаково важливою та необхідною поряд зі шкільною. Діяльність земств у вирішенні завдань позашкільної освіти виявилася в утворенні мережі бібліотек, книжкових складів, організації недільних класів і повторювально-додаткових занять, у проведенні народних читань, виставок, у відкритті музеїв та «народних будинків».

Полтавське губернське земство з 1896 року асигнувало по 125 карб. щорічно для повітів за умови надання ними такої ж суми для відкриття бібліотек-читалень.

Земства також допомагали в організації публічних бібліотек, відкривали при училищах бібліотеки для учнів і вчителів. У середньому приблизно 70 % шкіл мали учнівські та 45-50 % із них – бібліотеки для викладачів [3, с. 206]. Губернські земські управи прагнули створити мережу центральних районних бібліотек для вчителів.

Земства відкривали недільні школи для дорослих. У 1896 році в Полтавській губернії було 15 недільних шкіл, а в 1908-му – вже 25. У Полтаві було 7 із них, а в межах губернії були відкриті 18 недільних шкіл при повітових училищах у Лубнах, Миргороді, Костянтинограді, Кобеляках, Ромнах (дві), Кременчуці (чоловіча і жіноча), Хоролі, Прилуках, Лохвиці, Золотоноші, Переяславі, Борисполі та ін. [5, с. 297].

Найбільш доступним засобом у системі позашкільної освіти були народні читання. Їх організовували при початкових школах, проте вони не були систематичними, мали принагідний характер. Лише в 1916 році земства розроблюють схеми організації систематичних народних читань, але ця просвітницька діяльність не отримала достатнього розвитку.

Визначну роль у розвитку позашкільної освіти в Полтавській губернії відіграли музеї, створені викладачами й вихованцями Миргородської художньо-промислової школи. О. Сластьон, відомий як художник, архітектор, етнограф, педагог, був причетний до діяльності двох миргородських музеїв – музею при Миргородській художньо-промисловій школі ім. М. В. Гоголя та Миргородського повітового художньо-промислового музею і наукового музею, започаткованого за його ініціативи. До збирання експозиції музеїв О. Сластьон залучав учнів школи. Наголошував на тому, що потрібно збирати художні вироби, вишивання на полотні, вироби з дерева і глини, так як такі матеріали мають велике значення для вивчення історії народу [1, с. 93]. Опікуючись музеями, влаштовуючи театральні постановки, проводячи вечори пам'яті Т. Шевченка, виставки, концерти кобзарського мистецтва, організовуючи публічні лекції Д. Яворницького, О. Сластьон та викладачі школи розвивали різні форми позашкільної освіти, формували національну свідомість, виховували любов до рідної землі, її історії, мови, культури, традицій у часи переслідування всього українського.

Ідея комплексного вирішення завдань позашкільної освіти, яка виникла в земському середовищі, знайшла своє практичне втілення і в утворенні «народних будинків» – культурно-просвітницьких закладів, які об'єднують усі види культурно-просвітницької роботи.

Полтавське губернське земство надавало субсидії повітам для відкриття «народних будинків». Проте земства не встигли здійснити свої плани. Їх ідеї в подальшому знайшли своє втілення в радянських будинках культури.

Таким чином, у результаті дослідження встановлено, що саме земства взяли на себе ініціативу розвитку народної освіти. Головними напрямками просвітницько-виховної діяльності земств були шкільна і позашкільна освіта.

Найбільше уваги приділяли проблемам початкової освіти, надаючи значні асигнування для поширення та функціонування мережі земських початкових шкіл. Безперечна заслуга земств у розвитку професійно-технічної освіти. Відкриті земствами професійні школи, технічні училища, зразкові майстерні, фахові школи, ремісничі відділення та класи, нижчі сільськогосподарські школи та багато інших закладів сприяли покращенню підготовки фахівців для зростаючої економіки країни, поширенню технічних знань серед населення.

Відкриваючи бібліотеки, музеї, недільні школи, організовуючи виставки, народні читання, публічні лекції земства започаткували багато традицій вирішення проблем позашкільної освіти, які використовують і до нашого часу.

Отже, можна констатувати, що саме земства найбільше вплинули на розвиток освіти в Полтавській губернії в другій половині XIX – на початку XX століття, структурували її та виробили життєздатні традиції у шкільній та позашкільній просвітницькій діяльності.

Перспективи подальших досліджень проблеми історичного розвитку й досвіду реформування освітньої галузі Полтавщини вбачаємо у вивченні й аналізові організаційно-педагогічних і методичних засад функціонування та змісту діяльності окремих освітньо-виховних закладів регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бондаренко С. Мої зустрічі з О. Сластьоном / С. Бондаренко // Миргородський керамічний технікум: історія, діячі, навчальний процес: мат. ювілейн. наук. конф. / [за ред. В. Ханка]. – Миргород, 1996. – С. 93-94.*
2. *Жук В. Н. Наш рідний край (З історії освіти на Полтавщині в дореволюційний період) / [В. Н. Жук, Т. П. Пустовіт, М. А. Фісун, В. М. Ханко]. – Полтава, 1991. – Вип. 12. – 86 с.*
3. *Кузьмин Н. Н. Низшее и среднее специальное образование в дореволюционной России / Н. Н. Кузьмин. – Челябинск : Южно-Урал. кн. изд-во, 1971. – 278 с.*
4. *Отчёт Полтавской губернской управы за 1914 год. – Полтава, 1915. – Вып. 1. – 105 с.*
5. *Очерк положения народного образования в Полтавской губернии. – Полтава, 1909. – 343 с.*

СВЕТЛАНА КИКТО

НАПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗЕМСТВ ПОЛТАВСКОЙ ГУБЕРНИИ

Выявлены и проанализированы главные направления просветительско-воспитательной деятельности земств Полтавской губернии, определена структура системы образования во второй половине XIX – в начале XX века.

Ключевые слова: структура образования, школьное, профессионально-техническое и внешкольное образование, образовательная реформа, земство, Полтавская губерния.

SVITLANA KIKTO

DIRECTIONS OF EDUCATIONAL ACTIVITY OF POLTAVA PROVINCE LOCAL PUBLIC ADMINISTRATION

In modern conditions education takes on the special significance for piling up of professional knowledge, skills, development of motivation, for forming spirituality,

understanding and cognition of the existence sense of a human. The role of knowledge, their upbuilding for entering onto the new level of informational technologies rises considerably; they will influence social nature of a human.

The purpose of publication is an analysis of directions of elucidative-educational activity of local public administrations of the Poltava province during educational reforms of the second half of the 19th – at the beginning of the 20th centuries and establishment of educational system's structure at this period.

The Russian tsar's government did not worry about distribution of education among population. Only serf right liquidation and development of capitalist relations have compelled government to work out new approaches and induced re-estimation of the role and importance of education in society. Reform of local public administrations, introduction of «Regulations of Universities» (1863), «Statute of Schools» (1864), «Regulations of Gymnasia» (1864), «Statute of Primary National Schools» (1874), «Statute and Staff of Agricultural School» (1878), «Normal Statute of Agricultural School» (1883), «Basic Statements of Industrial School» (1884), «Statute of Handiwork Schools» (1895), «Statute of Artistically-Industrial Education» (1902) gave a push to the new stage in development of education. Thus, it is possible to assert that exactly in this period the structure of education, which consisted of such components: primary education, secondary education, professional technical education, higher education, out-of-school education, was formed.

The Poltava province local public administration created the largest network of primary national schools, providing considerable assignations for their functioning. Free education gave an opportunity to bring plenty of peasants' children to the educational process. Almost 60 % of province pupils studied at local public administration's establishments of primary education. Charges for education of people grew from 1871 till 1908 on 96 %; the amount of local public administration's schools for this period grew on 17, quantity of pupils at local public administration's schools – on 85 %.

Local public administration paid great attention to development of the professional technical education. According to the programme of development of professional education in Poltava province such establishments were opened: professional schools, technical schools, exemplary workshops.

From 1882 in Poltava province professional agricultural, handicraft, railway and industrially-artistic schools appeared.

Most attention was paid to the problems of primary education: considerable assignations for distribution and functioning of network of primary schools were provided. Professional and technical schools, exemplary workshops, handicraft classes, agricultural schools and many other establishments, opened by local public administration, assisted the improvement of preparation of specialists for the growing economy of the country and distribution of technical knowledge among population.

Thus, as a result of the research it is set, that exactly local public administration undertook initiative in development of national education. Leading directions of elucidative activity of local public administration were school and out-of-school education.

Keywords: *structure of education, school, professional technical and out-of-school education, educational reform, local public administration, Poltava province.*

Одержано 18.10.2015, рекомендовано до друку 18.11.2015